

LOOMINE LAULUS JA UURIMUSES

Aado Lintrop. Loomisaja laulud. Uurimusi eesti rahvalaulust. (Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused. Commentationes Archivi Traditionum Popularium Estoniae 35.) Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, 2016. 160 lk.

Kogumikus on kümme rahvalaulu uurimise alast artiklit, millest seitse on ilmunud ajavahemikus 1999–2006. Üheksa artikli keskmes on vanem, viimases uuem rahvalaul. Kogumik juhatatakse sisse algusaruteluga, lõpus esitatakse artiklite ingliskeelsed kokkuvõtted (lk 133–150).

Sissejuhatuses antakse lugejale kaks olulist juhtlõnga. Esmalt, laulmine ei tähenda üksnes olemasoleva laulu esitamist, vaid pakub võimalusi mõista ja mõtestada maailma korrastamise viise. Teiseks osutab autor sellele, et tema peamine uurimisvaldkond seostub soome-ugri rahvaste usundiga, millest tuleneb ka artiklites käsitletavate regilaulude tõlgendusraam.

Miks selline pealkiri: „Loomisaja laulud”? Ehk kuhu asetub eelosutatu suhtes *loomine*? Kuigi teaduslik tegevus ja uurimisprotsess võib olla märkimisväärselt loominguiline, näib Lintropi käsitluses esil olevat siiski üks teine tahk. Nimelt laulukujundite (s.o küllaltki poeetilise keele) asetamine omaaegsete maailma korrastavate maailmapiltide konteksti. Kui nii toimida, saab selgeks, miks ei ole laulude ja laulukujundite tõlgendusi vaid üks ning miks need laulikutel ja uurijatel erinevad. Tõlgendused ei ole meelevaldsed, sest lähtuvad teatud kontekstidest ja on (nagu Aado Lintrop näitab) ka uute kontekstide jaoks kohandatavad.

„Kas regilaul on surnud?” (esmailmumine 2006) – lauljakogemusest lähtudes vastab Aado Lintrop sellele eitavalt, sest laulmine viitab loomisele, mis „ei lõpe kunagi”. Kuid mida kostab ta selle kohta uurija vaatevinklist? Vastust otsides kujutleb Lintrop laulmise võimalikkust

erinevates ajaloolistes situatsioonides: kuidas võisid inimeste pärimusvajadust ja regilaulu viljelemist mõjutada sõjad, epideemiad, demograafiline situatsioon; mil määral oli sõdade ajal ja järel võimalik pulmi pidada ja lauludes kaasa mõelda asjadele, mida võiks pidada vaimse traditsiooni kestvuse seisukohast oluliseks? Oma lauljakogemusele tuginedes toob autor esiplaanile laulmist mõjutavate tegurite osatähtsuse laulutraditsioonis. See on tahk, mida arhiivitekste lugedes ei pruugi hoomata. Nendeks teguriteks on ühelt poolt „esituse tekstilis-viisiline potentsiaal” ja teisalt laulmise vajadus.

Autor jõuab järeldusele, et ühelt poolt muutis laulude kirjapanek traditsiooni ja selle arengut nõnda, et tõepoolest saab rääkida millegi lõppemisest. Teisalt tagas see traditsiooni kestmajäämise.

Artiklis „Suur tamm, kudevad neiu ja punane paat, kadunud harjast rääkimata” (esmailmumine 1999) analüüsib Lintrop „Suure tamme” laulu aastaaringi ja pööripäevadega seotud usundi kontekstis. Kõrvutades lauluvihjeid rahvusvaheliste paralleelide ja teiste pärimusest pärit andmetega, on võimalik visandada usundilisse maailmapilti kuuluvaid tõiku. Üks neid laulu mitmetähenduslikke motiive seostub nelja (ka kolme) kuduva või merd pühkiva, aga ka heina niitva neiuga. Autor vaatleb neid kui üleloomulikke olendeid, kellest sõltub aastaegade vaheldumine, samuti inimeste elukäik. Ühtlasi tuleb esile kalendritavade ja loomiskujutelmade omavaheline seotus ning erinevate arhetüüpide põimumine: näiteks üleilmset tuntuks kujutus ilmapuust või -sambast, puu ja surma ning surematusega seotud kujutelmad, viited aegade vaheldumist ja inimeste elukäiku kujundavatele jumalustele.

Eelnevalt alustatud mõttekäike täiendab „Suur tamm ja õde-venda” (esmailmumine 2000). Siin vaatleb autor suure tamme motiivi mütoloogiliste (hiigel)puude traditsiooni taustal.

Ühtlasi näeb Lintrop vaadeldavais lauludes („Suur tamm”, „Venna sõjalugu”, „Uppunud vend”, „Harja otsimine”, aga ka „Saani tegemine”, „Imelik maja”) viiteid jumalate maailmale. Lintrop küsib, miks neis lauludes on öde aktiivsem tegelane kui vend, kuigi öde vajab aegajalt venna abi, sest just vend „taastab kõikumalöönud maailmakorra” (lk 47). Võib eeldada, arutleb autor, et regilaulu öde aktiivsuse tingib see, et neid laule laulsid peamiselt naised, mis on eesti laulude puhul ootuspärane seletus. Kuid sama kohtab ka obiugrilaste lugudes, mis olid valdavalt meeste repertuaar. Sellised andmed suunavad regilaulumotiividele paralleele otsima teistegi regioonide ja traditsioonide müütilistest loomislugudest ja just niiviisi jõuab autor regilaulumotiivides omaaegsete jumalate maailma kujutamiskihhi märkamiseni. Veel kõneldakse selles käsitluses silla-, sauna- ja saanitegemise motiividest, kus samuti võib aimata müütilist tausta. Kuna Lintropi lauluanalüüs rajaneb mitmete rahvaste pärimuse võrdlemisel, toob ta esile, et märkimisväärselt palju paralleelandmeid leidub kalendri ja inimese eluringiga seotud pärimuses, sh nt itkudes.

Regilaulumotiivide erinevate aja- ja mõttetaustade teemat arendatakse artiklis „„Ema haul” lego ja lauluna” (esmailmumine 2001). Kui eelkirjeldatud käsitlustes näitas autor võimalusi, kuidas mõtestada ja tõlgendada laulu kujundeid müütilisest maailmapildist lähtudes, siis nüüd tuuakse esile see, miks uurija tõlgenduste kaudu ei saa kirjeldada laulikute maailmapilti. Siin astub Aado Lintrop dialoogi teiste uurijatega, et väidelda regilaulu analüüsi võttestiku üle: kuidas ja mil määral arvestada iga üleskirjutust kui tervikut ja samas analüüsida seda kui mitmetasandilist, erinevatest „tükidest” koostuvat lugu. Sellest ka pealkirjas kasutatav võrdpilt – regilaul kui lego. On selge, et regilaulu loomisel kasutasid laulikud väljakujunenud sõnaseoseid ja motiive. Ent kuidas ja mis tingimustel kujunesid võtted olemasolevate koostisosade kohandamiseks ja kokku sobita-

miseks nii, et neist saaks terviklik laul? Sellise küsimuseasetuse tõttu on kõnesolev artikkel eelmistega võrreldes enam uurimismeetodi keskne: hoolimata sellest, et siingi tõlgendatakse laulu üksikuid motiive, asetub fookus laulu kui terviku paigutamisele kindlasse ajaloolisse ajajärku.

„Ennustamisega seotud motiivid regilauludes” (esmailmumine 2004) jätkab tõlgendusküsimuste metoodiliste aspektide vaatlust. Autor väidab, et kui loobuda motiividele kindla tähenduse omistamisest, võib see avada tee nende tähenduste mitmekihilisuse ja -funktsionaalsuse mõistmiseks (lk 67). Mõõngem, et nii kasutuse korduvus kui ka varieeruvus on mõlemad rahvaluulele tunnuslikud.

Esitatud küsimused suunavad Lintropi omakorda vaatlema lähemalt teooriaid. Motiivid, teemad ja vormelid on laulu-uurimise põhimõisted. Kuid teoreetilised kontseptsioonid aitavad materjali korrastada teisel viisil, kui seda tegid lauljad. Sellest tulenevalt ei pruugi uurija laulumotiive eristades, grupeerides ja tõlgendades jõuda lauliku loomemeetoditele lähemale. Mis võimalused on selles olukorras uurijal? Siin tuleb appi artikli alguses sedastatud polüfunktsionaalsuse idee. Lähemalt vaadeldakse seda lauludes ennustamist sisaldavate motiivide näitel (kus ennustamine on üleloomulike jõudude abil teabe hankimise viis). Motiivid jagunevad kaheks. Esmalt need, milles kirjeldatakse ärakäimist tavalisest-argisest kohast, teiseks need, kus ennustatakse esemete abil, sh näiteks kirves, mõök, laastud, pühkmed, sõlg jne. Autor tõlgendab „Harja otsimise” laulu motiivi, kus laulutegelane läheb merest mõõka otsima, kui minategelase minekut all ilma. Osalt on laulude ennustuseseimed üldtuntud: näiteks õige tee leidmiseks sõle sõudma ja lehe lendama panemise motiiv.

Järgnevalt jõuab Aado Lintrop šamaanirännakute teemani: „Igavese sinitaeva kauged peegeldused – mõnest šamaanirännaku motiivist eesti regilaulus” (esmailmumine 2006). Artiklis

süvenetakse nii lauluanalüüside kui ka tõlgenduste käsitlusse. Lähemalt vaadeldakse seto „Imelise koja” variante. Autor osutab taas sellele, et kuigi laulumotiivide tagant võib aimata müütilisi taustu, ei ole võimalik väita, et laulik on need motiivid laulu valinud just müütilistest aspektidest lähtudes. Sellegipoolest saab küsida: kas nende motiivide loomisel võidi lähtuda maagiast? Vastamiseks sellele, eraldab autor laulutekstidest uuritavad motiivid, et neid seejärel omavahel võrrelda. Toiminud nõnda, leiab ta mitmeid pidepunkte, et väita: „Oleme sattunud väga võimsa metafoori peale, mis peegeldab ürgset müüti. Sinistest palkidest ehitatav maja sümboliseerib taevast, kolm kirvestega ehitajat on jumalused, kosmilised väed või loodusjõud, mis seda vormivad” (lk 86).

Järgnevad kolm artiklit, mis ei ole varem ilmunud: „Lood ma võtsin lutsu suust”, „Väravamängust nii ja teisiti” ning „Tee mul sarvesta hobune. Kitse-laulu võimalikest tagamaadest”. Viimases jätkatakse šamaanirännakute teemat. Taas osutatakse sellele, et kuigi olemasolevad arhiivitekstid tervikuna ei ole kuidagi seostatavad šamanismiga, võib mõnede lauluosiste taga leida sellest maailmavaatest lähtuvaid elemente. „Lood ma võtsin ...” on mõistagi pühendatud laulikule: nii tema tähendusele ühiskonnas kui ka tema loojavõimele. Taas tuginetakse teiste rahvaste pärimuskultuuri ja usunditraditsiooni andmetele, et tõlgendada mõistatuslikke väljendeid (näiteks „suude sulg”, kus sulg viitab tõenäoliselt linnusulest tehtud pillile).

„Väravamängust nii ja teisiti” kajastab värava (nagu ka läve) märkimisväärselt tähendust ruumijaotusliku sümbolina, mõeldagu siis kas argielu ruumile, maailmaosi eraldavatele tähistele või hoopis värava maagilistele aspektidele kommetes (nt pulmad, matused). Lintrop seob väravamängu tõrjemaagiliste rituaalidega, mille osaks on väravast vms objektist läbi minemine või pugemine. Analüüs rajaneb taas nähtuste sarnasustel ja analoogiatel, kus

ei eeldata nende nähtuste või motiivide genuiinseid või laenulisi seoseid.

Kogumiku viimane artikkel eristub esmapilgul seni kirjeldatutest diametraalselt: kui eelmised olid pühendatud regilaulule, mida käsitleti usundilisest maailmapildist lähtudes, siis nüüd tuleb vaatlusele lõppriimiline laul, mis kajastab XX sajandi alguse ajalooüldmusi: „Uhkest laevast Petropavlovskist, revolutsiooni kuulutajast” (esmailmumine 2006). Tõuke selle teemaga tegelemiseks andis saja aasta möödumine 1905. aasta sündmustest. Juttu tuleb laulust, mille on 1980. aastate lõpul kuulsaks laulnud „Untsakad” („See Vene riigi säädus ...”). Arhiivimaterjalidele tuginedes väidab autor, et õieti on tegemist kahe lauluga, mis osaliselt kattuvad. Ühes laulus on fookus Vene-Jaapani sõjal, teisel juhul on tegemist revolutsioonilauluga. Lõppriimilisele laulule omaselt on tekstides esitatavaid sündmusi ja tegelasi võimalik kõrvutada ajalooliste sündmuste ja tegelastega. Mõistagi avanevad peale ajalooliste sündmuste ja tegelaste kujutamise ka teised tasandid, mis laululoomet on mõjutanud, sh nii kirjandus kui ka külalauludest lähtuvad eeskujud ja mustrid. Kokkuvõttes saab lugeja teada kahe suure laeva Aurora ja Petropavlovski saatusest Vene-Jaapani sõjas: esimene neist pääses ja sai aastaid hiljem revolutsiooni sümboliks, teine aga hukkus ja sobis sellisena tsaaririigi nõrkuse sümboliks.

Kokkuvõttes keskendub Lintrop võimalikele erinevatele tõlgendusviisidele. Nähtavaks saavad pärimuse mitmete elementide ja tasandite põimumised, nagu ka uurimismetoodika alased sügavuti minekud. Sellisena võiks raamat huvi pakkuda neile, kes on enam huvitatud laulumotiivide võimalikest tähendustest, nende pärimusseostest ja üldisemast kultuuripinnast. Teisalt pakub mõttearendus viljakaid ideid folkloristlikku laulu-uurimisse ja selle kaudu ka teooriasse.

TIIU JAAGO